

Dil, Kültür ve Politika Bağlamlarında Türk Dünyası

Prof. Dr. Timur KOCAOĞLU ile Röportaj

Röportör: İrem BAYRAKTAR

Davetimizi kabul ettiğiniz için çok teşekkür ederiz hocam. Sürgün teması denildiğinde akla gelen ilk isimlerden olduğunuz için sizinle röportaj yapmak bizler için mutluluk verici.

Çok teşekkür ederim.

1- Türklerin, geçmişteki konargöçer hayatlarının bir sonucu olarak Türkistan'dan Anadolu'ya, hatta Avrupa içlerine dek yayıldıklarını görüyoruz. Keza bugün de Türk milleti oldukça geniş bir coğrafyada

varlığını sürdürüyor. Türklerin, böylesine geniş bir coğrafyada var olmaları, Turan yahut Türk birliği ideallerinin pratikteki bir engeli olarak düşünülebilir mi?

Öncelikle Türklerin yeryüzünün çok geniş bir kısmına yayılmalarının sebebi konar göçer olmaları değildir. Bu atlı bozkır geleneğinin bir sonucudur. Harvard Üniversitesinde konar göçerler hakkında büyük araştırma yapmış olan Thomas J. Barfield'a göre dünyada beş çeşit konar göçerlik/

göçebelik vardır.¹ Bu beş tür birbirlerinden oldukça farklıdır. Bunun sebebi de kullandıkları araçlardır. Örneğin Afrika sahrasında olan göçebelik daha çok deve ağırlıklıdır, yakın doğuda ise daha çok koyun araç olarak kullanılır. Ortadoğu'da ise bunların yerini eşek vs. alır. Tibet tarafında olan göçebelikte lama, Güney Asya'da ise öküz ve sığır vardır. Sonuncu olan göçebe sınıfı ise atlı olandır. Barfield'ın savına göre bu son göçebelik diğerlerinden at gibi hızlı bir hayvanın kullanılması bakımından ayrılmıştır. İkinci Dünya Savaşına kadar dünyada at hâkim bir güçtü. Atın hızından dolayı uzak mesafelere kısa zamanda gidilebiliyor ve savaşlarda etkili bir hayvan olduğu için savaşlar kazanılıyor, bunun sonucunda devletler kuruluyor. Barfield'ın teorisine dayanarak şunu söyleyebiliriz: Genellikle Türkçe konuşan göçebeler çok uzun bir coğrafyada çok sayıda devlet kurarak gittikleri yerleri yurt haline getirdiler. Bu da dolaylı olarak atların savaşlardaki başarısından kaynaklanan bir hakimiyettir. Sonuç olarak Türklerin çok geniş bir coğrafyaya yayılmış olmalarının sebeplerinden birisi at gibi güçlü, hızlı ve çevik bir hayvana sahip olmalarıdır.

İkinci olarak dünyada yirmiden fazla Türkçe ve/veya Türkçeden türemiş diller konuşuluyor. Baltık Denizi kıyılarından Mançurya'ya, Sibirya'dan Suriye ve Irak'a, Hindistan'dan Çin'e, Ural Dağlarının batısına kadar birçok yerde Türk dilleri konuşuluyor. Artık saf bir gen olarak hiçbir millet kalmasa da buralardaki insanlar dile dayalı olarak Türk milletidir. Bakın İngilizler, Almanlar vb. toplumlar ırk değildir, millettir. On dört, on beşinci yüzyıllardan sonra Avrupalılar dünyanın pek çok yerini sömürgeleştirirken bu ırk teorisini ortaya attılar. Buna göre dünyada üç ırk vardır: beyaz ırk, kara ırk ve sarı ırk. Beyaz ırk Avrupalılardır ve üstünlerdir, diğer iki ırk alt ırklardır. Bu tamamen bir sömürgeci zihniyettir ve günümüzde ise bu ırk teorisi tamamen çürütülmüştür. Ben de 2013 yılında gen testi yaptırdım ve dünyanın dokuz farklı bölgesinden gen taşıdığımı öğrendim. Anladığımız şekilde süregelen ırk teorisi İkinci Dünya Savaşı sonrası yapılan ırk araştırmalarıyla çürütüldü. Hâlâ ırk ve millet kavramlarını karıştırabiliyoruz. Yukarıda saydığımız bölgelerde dile ve kültüre dayalı bir sosyal topluluk olarak Türklük vardır. Öz-

beklere Özbek demek, Tatarlara Tatar ve Uygurlara Uygur demek onların Türk olmadıkları anlamına gelmiyor. Türklük daha geniş ve kapsayıcıdır. Bunları anlatarak başlamak istedim çünkü birçok kişinin aklında ırk mefhumu hakkında karışıklık var. Sorunuzun ilk kısmını anlattım. Buradan sorunuzun can damarına, ikinci kısmına gelelim. Hem evet hem hayır diyebilirim. Bugünkü Türk dünyasına şöyle bir bakalım. Bağımsız yedi devlet var; Türkiye Cumhuriyeti ve bir de tam tanınmamış olsa da Güney Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ondan sonra Birleşmiş Milletler tarafından tanınan altı devlet; Azerbaycan Cumhuriyeti, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan ve Tacikistan. Herkes neden Tacikistan'ı da ele alıyorsun diye soruyor fakat Tacikistan'ın üçte biri Özbekler'den oluşuyor. Artık Orta Asya Türkistan coğrafyası içinde onları da sayabiliriz. Demek ki yedi tane bağımsız devlet var. Bunun dışında çeşitli özerk cumhuriyetler de var. Bugünkü Rusya Federasyonu'nda çok sayıda genel olarak Türk dediğimiz özerk cumhuriyetler var: Tataristan Cumhuriyeti, Başkurdistan Cumhuriyeti, Çuvaş Cumhuriyeti... Bundan sonra Kafkasya'da Karaçay, Balkar, Kumuk var, Dağıstan var orada Kumuk Türkleri ve bir de Nogaylar var demek ki onlarda özerk cumhuriyetler içinde. Bir de Çin'de Doğu Türkistan dediğimiz özerk cumhuriyet var. Bunların bazıları kâğıt üstünde. Örneğin Doğu Türkistan, şimdiki adı ile Uygur Özerk Bölgesi artık kâğıt üstünde ama bir anlamı kalmamış. Bu özerk cumhuriyetlerin cumhurbaşkanları vardı ve Sovyet zamanında verilmişti. Putin onları ortadan kaldırdı ve Kırım'ı aldıktan sonra bütün Rusya Federasyonu'nu dokuz büyük parçaya böldü. Böylelikle devlet bir valiliğe bölünmüş oldu ve bu valiliğin içinde birkaç özerk cumhuriyet vardı. Demek ki onların da özerklikleri anlam kazanmadı. Çünkü beş-altı cumhuriyetin kendi iç parlamentosunu bile Moskova'dan, Putin'in tayin ettiği valiler idare ediyor. Ayrıca Putin, Sovyet zamanında onlara verilmiş olan anadil eğitimlerini durdurdu ve tamamen Rusçaya geçti. Bu gösteriyor ki Rusya Federasyonu'ndaki Türklerin artık dilleri de tehlike altında. Doğu Türkistan'da bulunan Uygurlar ve Kazaklar da tehlike altında. Ayrıca kâğıt üzerinde bile olsa özerklikleri olmayan topluluklar var. Mesela İran'ı ele alalım. İran'da Güney Azerbaycan dediğimiz bölgede otuz beş milyon (kendine Türk diyen) Azerbaycanlılar yaşıyor. Azerbaycan Cumhuriyeti'nde ise yedi milyon, düşünebiliyor

¹ Thomas J. Barfield, *The Nomadic Alternative* (Prentice Hall, 1993).

musunuz? Bağımsız Azerbaycan Cumhuriyeti'nde yalnızca yedi milyon Azerbaycanlı var ancak güneydeki İran'da herhangi bir özerklikleri olmayan otuz beş milyon Azerbaycanlı var. Kuzeydoğusunda ise iki buçuk milyon Türkmen var. Türkmenistan'da beş milyon Türkmen var ama İran bölgesinde iki buçuk milyon Türkmen var. Bu iki buçuk milyon Türkmen'in de bir özerkliği yok. Ayrıca İran'da Kaşkaylar, Şahsevenler, Horasan ve Halaçlar var ve hepsi değişik Türk dillerini konuşuyorlar. Onların da maalesef özerklikleri yok. Bir de Litvanya'da Karay Türkleri var, onlar iki yüz kişi kalmış. Onların içinde on - on beş kişi bu dili konuşabiliyor. Artık onların dili yok olmak üzere. Karayca çok önemli bir Türk koludur. Bu yok oluşu engellemek adına ben de yakın bir zamanda çevrimiçi Karayca derslerine başladım.

Timur Kocaoğlu, 1947 yılında İstanbul'da doğdu. Babasının görevi nedeniyle ilkökulla Pakistan'da, Convent High School adlı İngiliz okulunda başladı. İlkokul dördüncü sınıfta İstanbul'a döndü ve liseyi de İstanbul'da bitirdi. Lisans öğrenimini 1971 yılında, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde tamamladı.

Şimdi bu duruma şöyle bir baktığımız zaman o arzu edilen "Turan" veya "Türk birliği" nasıl kurulsun? Dediğimiz gibi sadece yedi tane bağımsız Türk ülkesi var. Kıbrıs'ın da durumunu biliyorsunuz. Şu anda içişlerinde bağımsız ama daha dünyada tanınmamış bir şekilde varlığını sürdürüyor. Bu birliğe dair bir de demokrasi sorunu var. Bütün Türk cumhuriyetlerinde, buna Türkiye de dahil, şu sıralar birbirinden ayrı demokrasi sorunları var (Bunun ayrıntısına girmek istemiyorum).

Böyle bir durumda siz nasıl birlik kuracaksınız? Avrupa Birliği'ni örnek alalım: Avrupa ülkeleri demokrasi ile bir araya geldiler ama yine de İngiltere oradan ayrıldı. Çünkü İngiltere oldukça bağımsız devletler topluluğu, bir konfederasyon istiyordu ama Almanya ve Fransa buna karşı çıkarak daha toplu bir Avrupa Birliği isteyince İngiltere

re Brexit dediğimiz süreç ile AB'den ayrıldı. Avrupa Birliği ülkeleri, demokratik ülkeler olsa bile anlaşamadıkları için güçlü bir birlik oluşturamadılar. Peki nasıl bir Türk birliği kurulacak? Hayal edebiliriz bunu, düşüncesi de güzeldir ama bu kadar geniş bir coğrafyada bu birliğin kurulması çok pratik değil.

Rusya Federasyonu'nda Putin'in diktatörlüğü rejimi altında Ukrayna'ya neler yapıldığını gördük. Şu anda Ruslar kendi ülkelerinden, savaşta kaçıyorlar çünkü Putin onları cepheye sürecek. Yüz elli bin kişilik ordu kaybı var. On sekiz ile elli beş yaş arasındakileri tekrar askere alma kampanyası açıldı ve insanlar artık Rusya'dan kaçıyorlar. Fakat kaçamayanlar da var ve bunlar Türkler, Tatarlar, Başkurtlar... Putin aynı şekilde Kırım'ı işgal etti ve bu sefer Kırım Türkleri zorla alınıp Ukrayna'ya gönderilecek. Görüyor musunuz nasıl büyük bir soykırım yoluna giriliyor. Sonra bir de Çin egemenliği altındaki Doğu Türkistan var: oradaki Uygur, Kazak ve başka Türk topluluklarına karşı tarihte görülmemiş bir baskı ve soykırım sürüyor. Doğu Türkistan'daki Uygurlar Kazakların durumu düzeltilemeden Türk birliğinden nasıl söz edebiliriz?

Buradaki engel Türklerin dağınık olmasından ziyade çeşitli devletler altında yaşamasından kaynaklanır. Mesela İran'ı ele alalım, oradaki Türklerle hiçbir zaman özerklik izni verilmeyecektir. Geriye kalıyor Türkmenistan, Azerbaycan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkiye. Fakat bu ülkelerin biraz daha demokratik bir duruma da kavuşması lazım. Nihayetinde benim düşüncem önce kendi evimizi düzeltmemiz yönünde. En başta Türkiye'nin kendine bir çeki düzene vermesi gerekir. Bundan sonra ilerde elbette bir Türk birliği olur ve olması da gerekli. Gerekli olan kısım daha çok ekonomik işbirliği yanında sanat, edebiyat ve kültür alanlarında gerçekleşmesi gereken birliktir.

Şu anda Türk Birliği Teşkilatı var. Güzel bir gelişme ancak onun etkinliğini artırmak geliştirmek gerekir. Bu yüzden maalesef benim birinci sorunun ikinci kısmına vereceğim cevabım biraz olumsuz. Türklerin geniş coğrafyada çeşitli devletler, rejimler altında olmaları, demokrasi konusunda ciddi sorunları olmaları ve değişik devletlerin egemenliğinde yaşamaları böyle bir birliğin olmasını belki çok uzak bir geleceğe bırakacak denli önemlidir.

2- SSCB'den önce "Türkistan" olarak bilinen bölgenin günümüzde "Orta Asya" diye bilinmesi; Sovyetlerin, Türklüğü sürgüne gönderme çabasının bir aracı mıydı? Türkistan'daki Türk varlığı, SSCB için nasıl bir engel teşkil ediyordu?

Bu soruya da hem evet hem hayır yanıtı vereceğim. Birinci olarak Türkistan, Orta Asya bölgesinin tarihi bir adıdır ama siyasi bir adı değildir. Çünkü geçmişte Türkistan özerk hükümeti girişimi oldu fakat bu girişim başarısız oldu ve tarihte Türkistan diye bir devlet kurulmadı. Bu girişim yani Türkistan Muhtariyet Hükümeti, 1917'de kurulup 1918'de Bolşevik Kızıl Ordu tarafından yok edildi. Türkiye de aynı şekilde sadece 1923'te kuruldu. Ondan önce Osmanlı Devleti vardı, biliyorsunuz. Şimdi Osmanlı da bir Türk Devleti idi fakat Türkiye, 1923'te Kurtuluş Savaşı'ndan sonra Mustafa Kemal Atatürk tarafından kuruldu. Bunları ele aldığımızda da Orta Asya adı da çok eskiden beri kullanılıyor. Hatta merkezî Asya dediğimiz Central Asia, Orta Asya dediğimiz Middle Asia Avrupa literatüründe on altı ve on yedinci yüzyıllarda kullanılan bir tabirdi. Hatta Arap tarihlerinde ve Arapçada Asia Alwusta ve Farsçada Asiyayi Miyane, Orta Asya'yı karşılıyordu. Yani Orta Asya aslında Sovyetlerin icat ettiği bir terim değildir. Fakat Sovyetler 'Türkistan' adının bu bölge için kullanılmasını istemediler ve onu yasaklayarak Orta Asya terimini kullandılar. Ayrıca Sovyetler 'Orta Asya' terimini sadece güneydeki Türkmenistan, Özbekistan, Kırgızistan, Tacikistan için kullanıp geriye kalan kısım için Kazakistan'ı kullandılar yani Orta Asya'yı ikiye böldüler: 'Orta Asya ve Kazakistan' diyerek. Bu durumda etken olan nedenlerden birisi dediğim gibi Orta Asya'da tek bir devlet birliği olmayıştıydı.

Biliyorsunuz en eski Türkler olarak Hunlar vardı. İskitler, Sakalar ve daha sonra Hunlar ve Göktürkler de vardı. Fakat Hunlar ve İskitlerde Türk adı kullanıldı mı kullanılmadı mı onu bilmiyoruz çünkü elimizde fazla yazılı kaynak kalmadı. İskitlerden kalan sadece tek bir cümle var, o cümleyi de bugün çeşitli Türkologlar çeşitli şekilde yorumluyorlar, henüz bir anlaşma sağlanamadı. Aynı şekilde Avrupa'ya giden Attila Hunları konusunda Bizans kaynaklarından alınan boylar vs. hakkında bilgilerimiz var ama Türk adı hiç geçmiyor. Asya Hunları konusunda da Çinlilerin milattan önceki dönemlerde yazdıkları kitaplar var. Hun devrinde

Çin'de de Han sülalesi vardı. Hunlar ve Hanlar birbiriyle hem savaştılar hem de ticaret ilişkilerinde bulundular. Bu yüzden Çin kaynakları çok geniş. Çin kaynakları o dönemde Göktürklerden Hunların devamı olarak bahsediyor fakat Hunlar için Türk ifadesini kullanmamış. İlerleyen zamanlarda Çinliler Göktürklerden söz ederken onların Türk olduklarından kesin olarak bahsediyorlar. Buradan varmak istediğim nokta Göktürklerin belki de tarihte 'Türk' adını kullandıkları ilk Türk devleti olduklarıdır. Çünkü hem Türk yazılı kaynaklarında hem de Çin kaynaklarında onlardan Türk diye söz ediliyor. Göktürk Devleti 552 yılında kurulan bir devlet ve 740 yılına kadar yaşıyor. Bu iki yüz elli yıllık devletin ortasında elli yıllık bir Çin egemenliği var. Tekrar bağımsızlıklarına kavuşarak II. Göktürk Devleti'ni kuruyorlar. Göktürklerden sonra Uygur Devleti kuruluyor, daha sonra Karahanlı Devleti, arada 150 yıllık bir Moğul egemenliğinden sonra Timurlu İmparatorluğu ve sonra çeşitli hanlıklar kuruluyor. Bu arada Oğuzlar gidiyor İran'da Selçuklular kuruyorlar, sonra Anadolu'da beylikler devam ediyor ve nihayetinde Osmanlı İmparatorluğu kuruluyor. Osmanlı İmparatorluğu'nun resmî kaynaklarında Türk adı kullanılmıyor. Biz Türkçe konuştukları için Türk devleti diyoruz. Aslında Osmanlı devletinin gerçek adı "yüksek devlet" anlamına gelen Devlet-i Aliyye idi. Avrupalılar Osmanlılara "Türkiye" diye bahsederlerdi. Bu "iya" eki ülke anlamında kullanılıyordu. Bizler de bu kelimeyi "Türkiye'yi Türkiye yaptık.

Lisans öğrenimi sırasında Arap-Fars Filolojisinden Fars Dili ve Edebiyatı sertifikası da aldı. Kendisine sağlanan burs imkânı ile Columbia Üniversitesine gitti. Bu üniversitede 1977 yılında Master of Arts ve 1979 yılında Master of Philosophy derecelerini kazandı. Aynı üniversitede, 1982 yılında tamamladığı doktora tezi, "National Identity in Soviet Central Asian Prose Fiction of the Post-Stalin Period: 1953-1982" başlığını taşımaktadır.

Bazı kimseler kaynaklara, bulgulara dayanmadan sanki tüm Türk devletleri Türk adıyla kurulmuş gibi algılıyor ve anlatıyorlar. Halbuki

durum böyle değil. Konuşulan Çağatayca, Karahanlıca, Uygurca, Göktürkçe gibi Türk yazı dillerine bakıldığında bunların elbette Anadolu'daki Türkçe yazı dili ile aralarında farklar var. Bizim bildiğimiz Türkiye Türkçesi de ancak on dördüncü yüzyıldan sonra bir yazı dili oldu. On dördüncü yüzyıldan önce Oğuzlar şimdiki Anadolu'dakiler gibi konuşuyordu ama yazı dili geliştirmemişti. Selçuklular ise Farsçayı öne çıkardılar. Büyük Selçukluların zamanında Türkçe eser yazılmadı; Türk şairleri bile Farsça yazdılar. Anadolu beyliklerinde Karamanoğulları, Germiyanogulları ve Osman Bey'in beyliklerinde Türkçe gelişmeye başladı. Osmanlı bütün başka beylikleri ortadan kaldırarak İstanbul'u aldıktan sonra işte bugün Türkiye Türkçesi dediğimiz İstanbul'da gelişen bir Türkçe yazı dili ortaya çıktı. Eğer başkent Erzurum'da olsaydı Erzurum Türkçesine dayalı farklı bir yazı dili gelişerek egemen olacaktı. Ama İstanbul'da Trakya Türkçesi hakimiyeti altında bir İstanbul Türkçesi gelişti ve bugün bizim Türkçe olarak bildiğimiz yazı dili, bu Türkçedir.

Doktora tez aşamasında iken 1977 yazında Almanya'nın Münih şehrindeki Hürriyet Radyosu'nda çalışmaya başladı. Sovyetler Birliği'ne 22 dilde yayın yapan bu radyonun Özbekçe bölümünde makale yazarı, sunucu, editör ve baş editör görevlerinde bulundu. Bu sırada yazdığı Özbekçe ve İngilizce makaleler, bilimsel çalışmalarda kaynak olarak kullanıldı.

Özbekçe, Kazakça, Kırgızca gibi farklı Türk dilleri aşağı yukarı on dördüncü yüzyıldan sonra geliştiler. Sovyetler zamanında daha küçük Türk boyları da yazı dillerine kavuşuyorlar. Bazılarımız bunu sanki Türkler bölündü gibi gösteriyor fakat bu küçük Türk boylarının da yazı dili kazanması bugün Türkoloji için çok önemli. Aksi halde bu diller kaybolacaktı. Bakın İstanbul Türkçesi egemen olduktan sonra Anadolu'daki dil zenginliği kayboldu. Çünkü Anadolu'da kullanılan birçok kelime, Orta Asya Türkçesi ile ortak. Artık resmî dilde bu kelimeler yok oldu. Dillere bakınca dünyada da durum böyle. Resmî dil her zaman ağızları yok edi-

yor. Yok ederek geliyor ama ağızdaki zenginlik de kayboluyor. Bugün bir Karacayca, bir Nogayca, bir Yakut Türkçesi çok az kişi tarafından konuşuluyor olsa da, bu Türk yazı dillerine bakarak genel Türk dilinin ne kadar zengin bir dil olduğunu görebiliriz.

Sonuç olarak ikinci sorunuza cevabım, evet Sovyetler elbette Orta Asya terimine daha öncelik verdiler ama aynı zamanda Türkistan henüz siyasi bir deyim olmamıştı. Biraz daha açmak gerekirse Sovyetler, Çarlık Rusyasını miras aldığı anda o coğrafya çok sayıda milleti içinde bulunduruyordu. Çarlık idaresi ele geçirdiği topraklarda halkların dillerine, dinlerine karışmıyor gibi görünse de Hristiyanlaştırmaya yönelik hamleler yaptı. Mesela bu, Kreşin Tatarlarında oldu. Geri kalan Müslüman topluluklarını Çarlık idaresi Hristiyanlaştıramadı. Ancak Yakutlar, Çuvaşlar gibi İslam'a geçmemiş olan ve kendi eski Gök Tanrı ve Şamanizm dinlerini yürüten bazı toplulukları Hristiyanlığa yönlendirildi. Bolşeviklerin Çar taraftarlarıyla yaşadıkları iç savaş sırasında, coğrafyadaki Müslüman topluluklardan gelecek yardıma ihtiyaçları vardı. Lenin ve Stalin, 1917'nin Kasım ayında bir memorandum (duyuru) ilan ettiler. Bu memorandumun içeriği şu şekildeydi: 'Müslüman halklar sizin camilerinizi, sizin dininizi çarlık idaresi ezmeye çalıştı. Biz ise size özgürlük getiriyoruz, size kendi kaderinizi kendiniz tayin etme hakkınızı veriyoruz. Kendi hükümetlerinizi kurun fakat bizi de destekleyin'. Çarlık Rusyası'ndaki çeşitli Rus olmayan halklar gibi, Türk toplulukları da bu duyuruyu ciddiye alarak kendi özerk hükümetlerini kurmaya başladılar. 1917 Aralık'ta, Kırım'da, Kırım Tatar Muhtar Hükümeti kuruldu. 1918'de Rusya'daki Tatarlar da Kazan'da Ufa şehrinde Rusya Türk Tatarları Özerk Hükümeti'ni kurdu. Orta Asya'da ise, 1917'de Hokand şehrinde Türkistan Muhtar Hükümeti kuruldu. Güney Kafkasya'da 1918'de Azerbaycan Bağımsız Cumhuriyeti kuruldu. Bütün bu özerk hükümetler ve bağımsız cumhuriyetler Kızıl Ordu tarafından yıkıldı. Sonra 1920'de Orta Asya'da bağımsız Buhara Cumhuriyeti ve Harezmi Cumhuriyeti kuruldu, onlar da yine Sovyetler tarafından 1924'te ortadan kaldırıldılar.

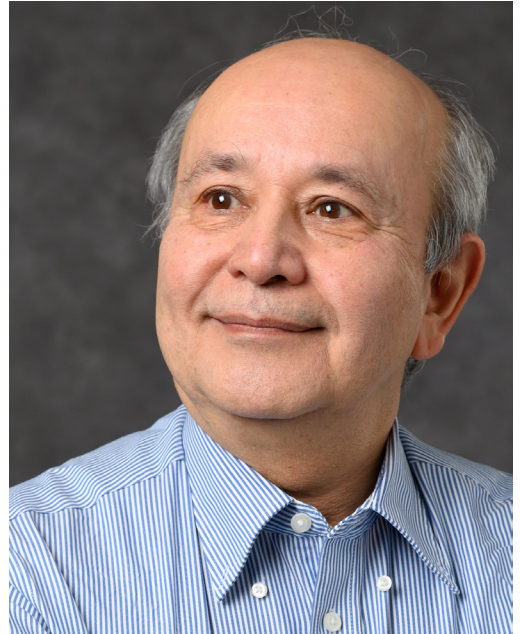
Sovyetler, Orta Asya'yı beş cumhuriyete böldü: Özbekistan, Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan, Tacikistan. Kafkasya'yı da Ermenistan, Azerbaycan, Gürcistan olarak üçe ve ardından

Kuzey Kafkasya'yı da özerk cumhuriyetlere böldü. Sovyetler döneminde her cumhuriyet ve özerk oluşuma dil özgürlüğü verildi, yani herkes kendi dilini geliştirebildi. Ancak Sovyetler birliğindeki bu çeşitli dilleri konuşan halklara, zorunlu olarak Rusça öğretilerek, Rusça Sovyet halklarının ortak dili olarak geliştirildi. Sovyetler Birliği içerisinde Rusça bütün okullarda zorunlu olarak okutuldu. Rusça dışındaki çeşitli dille kaybolmadı, ancak herkes Rusça da konuşur ve yazar oldular. Bir de Sovyetler Birliği içindeki bütün cumhuriyetler ve özerk cumhuriyetlerdeki halklar devlet dairelerinde yükselebilmek için çocuklarını çeşitli yerel ana dil okulları yerine Rusça eğitme veren okullara göndermeyi de tercih eder oldular. Çünkü Rusçası iyi düzeyde olmayan çocuklar yüksek makamlara gelemeyeceklerini biliyorlardı. Böylelikle bu durum teşvik edildi ve Sovyetler Birliği'nin sonuna yani 1980'lerin sonuna geldiğimizde örnek olarak Kazakistan'daki Kazakların yalnız yüzde otuzu ana dilinde konuşabiliyor ve yüzde yetmiş Rusça konuşuyor durumdaydı. Ancak Kazakistan 1991 sonunda bağımsız olduktan sonra ise, şimdi Kazakların yüzde yetmiş Kazakça konuşuyor oldu.. Eğer Sovyetler Birliği elli veya yüz yıl daha sürseydi belki de bu Türk dillerini konuşanlar sayısı azalacaktı ve Sovyetler Birliği içindeki herkesin ana dili Rusça olabilirdi. Şimdi aynı kaderi maalesef Rusya Federasyonu'ndaki Türkler paylaşıyor. Bütün okulların dilleri yalnız Rusçaya döndü ve Tatarca gibi başka Türk dilleri yasaklandı, bu çok üzücü bir durum. Türkistan önceden bütün bölgenin tarihi adıyla Sovyet döneminde, millet meselesi ortaya çıktı ve Türkistan adının kullanımını Stalin yasakladı. Şu anda Kazakistan'daki Türkistan şehri var ama o eski Yesr şehri, yani Ahmet Yesevi'nin şehri. Sonuç olarak Sovyetler Birliği'nde böyle çeşitli Türk dillerinin kullanılır olması olumlu bir durum fakat gün geçtikçe yok edilmekte olmaları bizi üzüyor.

3- SSCB'nin Türkistan coğrafyasını "Orta Asyalaştırması", yani Türksüzleştirmesi, SSCB'yi tüm sosyalist ideolojisine rağmen bir "Rus İmparatorluğu" olarak görmemizi gerektirir mi?

Sovyetler Birliği belli bir yere kadar Sovyet topluluğu diye bir topluluk yaratabildi ancak bu sağlıklı bir durum değildi. Çünkü Sovyetlerin altmış yılına baktığımızda orada Ruslar, Ruslardan sonra diyelim Ukraynalılar, Slavlar sonra da Gürcü ve Ermeniler bütün Sovyet idaresinin büyük

önemli makamlarına sahiptiler. Türklere ise çok az yer verildi. Yalnız Haydar Aliyev KGB'nin başkanı olmuştu ama Türkler arasında böyle yüksek kademelere yükselme olmadı. Zamanla özellikle Stalin ve ondan sonra Brejnev devrinde Rus olmayanlara karşı olan siyaset bu sefer halkta Ruslara karşı bir kin ve nefret uyanmasına sebep oldu. Böylelikle Sovyetler, arzu ettikleri bir Sovyet yurttaşlığı yaratamadılar. Çünkü adalet yoktu. Eğer adalet olsaydı; bir Özbek, Sovyetler Birliği'nin başkanı olabilirdi. Amerika Birleşik Devletleri'ni ele alalım. ABD'de farklı kökenlerden insanlar var, ABD doğumlu oldukları sürece başkan seçilebiliyorlar. Çünkü ABD, bir eritme potası. Elbette Müslümanlara veya siyahilere dönük ırkçılık yok demek mümkün değil ama insanlar, ABD'de çocukları iyi eğitim aldığı takdirde önemli yerlere gelebileceklerine inanıyorlar, bu konuda bir engelin olduğunu düşünmüyorlar. Fakat Sovyetlerde bulunan Rus şovenizmi, böyle bir durumun ortaya çıkmasına engel oldu. Bakın aslında Ukraynalılar Ruslara çok yakın bir Slav milleti ama Putin'in onları da Rus milletine dahil etme çabası Ruslara karşı büyük bir nefret uyandırdı. Sovyetler Birliği'nin çöküşünü herkes ekonomiye veya ekonomiyle ilgili etkenlere bağlıyor ama bence asıl sebebi milletler/milliyetçilik probleminin tam çözülemeyişi idi. Bu da Sovyetler Birliği'nin parçalanmasına sebep oldu.

Sorunuzdaki probleme biraz daha değinmek gerekirse Türksüzleştirmeyi Sovyetler başaramadı ama şu anda Putin bunu devam ettirmeye çalışıyor. Gelecek için şunu diyebilirim: Eğer Putin

idaresi devam ederse -ki fazla uzun süreceğine inanmıyorum çünkü Rusya içinde bundan büyük hoşnutsuzluk var- onu devirecekler ve öyle umuyorum ki Rusya, Avrupa Birliği içinde daha demokratik bir ülke olacak. Bu durum gerçekleştiği takdirde oradaki Türkler yeniden kendi özgürlüklerini ve bağımsızlıklarını kazanabilirler. Aksi bir durumda -Putin ve Putin'den sonrası eğer devam ederse- oradaki Tatarlar ve başka Türkler için durum çok kötü gibi görünüyor.

1985 - 1988 yılları arasında Hürriyet Radyosu'ndaki görevinden ayrılarak Marmara Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde öğretim üyeliği yaptı. Yardımcı doçent, daha sonra doçent olarak ders verdi. Ardından Almanya'ya dönerek radyoda çalışmayı sürdürdü.

4- “Dünyada Türk Dili: Sosyo-Politik Bir Yaklaşım”² başlıklı konuşmanızda yazı dili ve devlet siyaseti arasında yakın bir ilişki olduğunu vurguluyorsunuz. Yazı dilinin kurulamaması, konuşma dilinin de zamanla yok olmasına neden olur mu? Dilin varlığı, yazı diline ve dolayısıyla politik eyleme mi bağlıdır?

Çok güzel bir soru. Bu konu benim kendi alanım ve dediğiniz gibi konu hakkında makalem de var. Ben İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümünden mezun oldum. Ancak o zamanlar bizde dilbilim diye bir şey yoktu. Amerika'da doktoramı Columbia Üniversitesinde yaparken, dilbilim ile yakından ilgilendim. Dilbilime göre bugün artık dil, sosyo-politik bir olgudur. Bunu Chomsky ve başka düşünürler de vurguluyor. Çeşitli topluluklar askeri güce sahip olunca resmî dil ortaya çıkıyor/doğuyor. Askeri varlık olmayınca ise konuşulana ağız deniyor. Her yörede de bir ağız var. İstanbul alınana kadar Anadolu'da durum böyleydi. Fakat ne zaman İstanbul Osmanlı İmparatorluğunun başkenti oldu o zaman bir saray dili yaratılmaya başlandı. Bütün bir yazarlar şairler sarayda toplandı, çok sayıda şiir, tarihi eserler, resmi

yazışmalar ortaya konuldu. Böylelikle on beşinci yüzyılın sonundan sonra resmi bir Osmanlı Türkçesi, Osmanlı İmparatorluğunun yazı dili olarak geliyor. Bu dil on altı ve on yedinci yüzyılda daha da geliyor. Ağızlar ise ağız olarak kalıyorlar. Son zamanlarda radyo ve televizyon etkisiyle herkes İstanbul Türkçesi gibi konuşmaya çalıştığı için bu ağızların kullanımı azalıyor. Artık köylerde bile gençler İstanbul Türkçesi konuşuyorlar. Bu dil varlığı Avrupa'da da böyle gelişti. Almanya'yı ele alacak olursak biz Almanya'da yaşayanlara Alman diyoruz ama Almanlar kendilerine Alman demiyor; onlar *Deutsch* diyorlar. *Deutsch* ise eski Germen kabilelerinden birisinin adıydı. Oradaki halk kendilerinin konuştuğu dile de *Deutsch* diyorlar fakat Almanya'daki resmî dil *Hoch Deutsch*'tur yani “yüksek Almanca”dır. Almanya çok büyük bir coğrafya olduğu için çeşitli bölgelerinde farklı konuşma dilleri var. Örneğin Almanya'nın Hollanda'ya yakın kısımlarında Hollandacaya yakın bir dil kullanılıyor. Ben yirmi yıl Münih'te yaşadım. Oranın halkı Bavyeraca (*Boarisch*) diye ayrı bir Germen dili konuşuyorlar. *Hoch Deutsch* öğrenmiş olsam da kendi aralarında Bavyeraca konuştuğu zaman ortak kelimeler olmasına rağmen, çok anlayamıyordum. Bavyeraca şimdi bir konuşma dili olarak kaldı. Çünkü okula giden çocuklar *Deutsch* eğitimi alıyorlar ve böylece bu dil yavaş yavaş siliniyor. İşte bu durum bize resmi dilin ancak ordu ile var olabileceğini gösteriyor. Ben o orduya devlet de diyorum. Devlet idaresi kendine ayrı bir dil yaratabiliyor. Örneğin şehirlerden birisi alınıp başkent haline gelince o şehrin dili, devletin dili oluyor. Yine aynı şekilde Çinceyi biz bir dil zannediyoruz, halbuki Çince içinde yüz on tane farklı dil barındırıyor. Çin de büyük bir toprak parçası. Pekin ve Şanghay birbirine çok yakın iki şehir fakat eğer Şanghay'dakiler okulda Pekince denilen Mandarin Çincesini öğrenmese bir Şanghaylı ve bir Pekinli anlaşamaz. Tabii biz Çinceyi tek bir dil zannediyoruz. Aslında Türkçe de yirmi bir tane yazı dili, otuza yakın konuşma dili ve ağızları da sayarsak belki beş yüzden fazla dil barındırıyor. Mesela bakın Türk Dil Kurumu'nda yayınlanmış on dört ciltlik Anadolu Ağızları Derlemesi var. Daha çok emek verilseydi altmış cilt de olabilirdi. Anadolu ağızları bu kadar zengin, mesela bir bakıyorsunuz Sibiryadaki Yakut Türklerin kullandığı bir söz bugün Anadolu Türkçesinde de var. Demek ki gelmiş o ağızda kalmış ama İstanbul Türkçesine geçmemiş, İstanbul Türkçesinde yok.

2 “Timur Kocaoğlu - Dünyada Türk Dili Sosyo-Politik Bir Yaklaşım” <https://turkoloji.cu.edu.tr/YENI%20TURK%20DILI/11.php>

Türkçe bu denli geniş bir dil ama biz onu sadece İstanbul Türkçesi ile sınırlamışız. Bu durum Özbekistan'dan İngiltere'ye kadar bu durum geçerli. Sonuç olarak diller bu yüzden sosyo-politik bir olgudur. Ağızlar, politiktir çünkü her bir ağız sosyal olarak yayılır. Ne zaman bir beylik kurulsa, o beylik birkaç köy, kasaba alsa içlerinden merkezi ve gelişmiş olan kasabanın ağızı o beyliğin resmi dili oluyor ve kalanlar ağız oluyor.

Bu resmi dillerin, yazı dilinin gelişmesi tamamen politikaya bağlıdır; devlet gücü olmasa bir ağız, dil olamaz. Çünkü bu dillerin okullarda okutulması yaygınlaşması için devlet gücü lazım. İşte benim yukarıda kanıtlamaya çalıştığım şey bu. Bu aşamalar bir bakıma gerekli de çünkü Türkiye Cumhuriyeti bir devlet ve devlette herkesin anlaşacağı ortak bir dil olması lazım. İstanbul Türkçesi bu yüzden gerekli bir şey. İstanbul Türkçesinin ağızları, Hochdeutsch'un diğer dilleri yok etmesi görülen bir sorun. Fakat büyük balık küçük balığı yutar. Öyledir, resmî dil her zaman ağızları yok eder.

Bu yüzden yazı dili, resmî dil önemlidir, olması gerekli. Fakat ağızların kaybolmaması için de bunlar üzerinde çok çalışma yapılması gerekiyor. Yani o ağız zenginliğini, onların sözcüklerini, dil varlıklarını ortaya koymamız lazım. Dillerin, özellikle Türkçenin, zenginliği sadece İstanbul Türkçesi, Özbekçe, Kazakça, Kırgızca ile değil; Kazakçanın ağızları, Kırgızcanın ağızları, Türkçenin ağızları, Azerbaycan ağızlarıyla birlikte çok muazzam bir seviyededir. Maalesef resmî dilin ağızları yok etme fonksiyonu var ama bunun da önüne geçilemiyor.

5- Her ne kadar ilk Türkolog Kaşgarlı Mahmut kabul edilse de bir bilim olarak Türkolojinin kurulmasında yabancıları görüyoruz. Yabancıları Türklerle ilgilenmeye iten neydi?

Evet, bu da güzel bir soru. Kaşgarlı Mahmut'a ilk Türkolog, ilk Türk bilimci diyoruz çünkü elimizde onun sözlüğü var. Divan-ü Lügat-it-Türk'te, Türkçe sözleri Arapça olarak Araplara izah ediyor ama sözlükten çok bir ansiklopedi görevi de görüyor. Çünkü içinde, örneğin; Oğuzca hakkında bilgi verirken Oğuz Boylarından bahsediyor, damgalarını gösteriyor, yaşayışlara ait deyimler veriyor. Türkler hakkında bilgi verirken çok zengin bir bilgi verdiği için ona ansiklopedik bir sözlük diyoruz. Aynı şekilde Göktürk Yazıtlarını, bundan

sonraki dönem felsefi kitapları, Uygur Yazmaları, Maniheizm ve Budizm'in dini kitapları çevrilmiş ki okurken hayret ediyorum. Türkçe sözler üretilerek yabancı terimler karşılanmış. Bu demek oluyor ki o coğrafyada, o dönemde çok büyük bir dil okulu var çünkü çok sayıda dilci var. Örneğin, tercümanlar beş değişik dilden çeviri yapıyorlardı: Çince'den Tibetçeden, Sanskritçeden, Soğdçadan... Bu dilleri bilen çevirmenler var ve Türkçeye çevirirken yeni sözcükler, terimler üretiyorlar. Fakat maalesef bu dilciler hakkında pek bir bilgimiz yok. Sadece çevirenlerin adlarını biliyoruz mesela Singku Seli Tutung diye biri var, Altun Yaruk'u Çince'den çevirmiş. Hayret edici bir çeviri; Çince terimleri ne güzel Türkçe sözlerle karşılamış. Bunlar sekizinci yüzyıl ile on üçüncü yüzyıl arasında yapılmış. İlk Kuranı Kerim çevirileri var, Aman Allah'ım! Öylesine Arı Türkçe ile çevrilmiş ki... Peygamber yerine yalvaç sözü kullanılmış. Yalvaç elçi demek. Cennet yerine uçmak, cehennem yerine tamu... Görüyoruz ki bütün İslami terimler Türkçe karşılanmış. Türkiye'de, İstanbul saray dili olduktan sonra on yedi ve on sekizinci yüzyılda Türkçeden söz türetilme durdurulmuş, Arapçadan, Farsçadan, Fransızcadan, İtalyancada alınan sözleri çoğaltmaya başlamışlar. Uygur Dönemi Türklerindeki dile karşı bilinçli duyarlılığı maalesef biz kaybettik. Bu Orta Asya'da da böyle oldu. Şimdi bunları ele aldığımızda, Kaşgarlı Mahmut'un ne kadar güzel bir çalışma ortaya koymuş olduğunu daha iyi anlıyoruz. Ondan sonra uzun yüzyıllar boyunca on dokuzuncu yüzyılın sonlarına kadar Türkiye'den büyük dilciler ortaya çıkmadı. Neden? Çünkü artık ilime, bilime az önem vermeye başladık.

1994 güzünde Koç Üniversitesinden aldığı daveti kabul ederek burada Özbekçe ve Türkçe derslerini yönetti, ayrıca Türk edebiyatı, Türk tarihi ve Orta Asya siyasi tarihi üzerine dersler verdi. 1995-2005 yılları arasında Türk Dil Kurumu Bilim Kurulunda görev aldı.

Yabancılar Doğu Türkistan'a gidip Budist ve Maniheizm ibadethanelerinden ve halkın elinden yazmaları alıp bugün Paris, Berlin, Moskova, Londra müzelerine getirmeselerdi onlar kaybolacaktı. Biliyor musunuz? Müslüman Uygur köylerine gidiliyor, zaten Müslüman oldukları için Bu-

dizm'e, Maniheizm'e kafir din gözüyle bakıyorlar ve onların mabetlerini terk ediyorlar, eserlerini parçalıyorlar, yırtıp atıyorlar. Evlerinde pencere yerine o kağıtları kullanıyorlar. Değerli kağıtlar kafir yazıları olarak görüyorlar geçmişle bağları kopmuş. Avrupalılar da tabii bir sömürgeci siyaset izledikleri için bu topraklara gelerek bilimsel verileri topluyorlar. Parayla o kağıtlar halkın elinden alınıyor. Bugün pek çok başkentte alınan zengin el yazmalar var. Bu eserler alınmasaydı bizler onları yok edecektik. Maalesef böyle oldu.

Koç Üniversitesi'ndeki görevinin ardından Kocaoğlu, ABD'ye giderek Michigan State University'de Türkiye Türkçesi, Özbekçe, Kazakça derslerini koordine etti. Ayrıca Uluslararası İlişkiler, Orta Asya ve Türk kültürü hakkında dersler verdi. 2021 yılında buradan emekli oldu.

6- Türkoloji, birçok sosyal bilim alanı gibi politik açıdan etkilenmeye ve hatta araçsallaştırılmaya son derece açık bir alan. SSCB'de "Türk dilinden" değil "Türk dillerinden" bahsedilmesinin yanında genç Türkiye Cumhuriyeti'nde ortaya atılan Güneş- Dil Teorisi, bu politik etkiye örnek olarak gösterilebilir. Bu politik etki altında Türkolojinin bir bilim olarak inşası ve devamlılığı nasıl sağlanabilmektedir?

Burada ikisini iki ayrı başlık alanında inceleyelim: Biri Güneş Dil Teorisi, onu ayrı ele alacağız. Diğeri de SSCB'deki Türk Dili değil de Türk dilleri ifadesi.

11 Ekim 2022 Perşembe günü Marmara Üniversitesi Türk Dili Edebiyatı Bölümünün açılış dersinde benzer bir konuşma yaptım. Orada da bahsettiğim gibi Türkoloji'de dört terim var: Dil, Lehçe, Şive ve Ağız. Dünyanın hiçbir yerinde böyle dörtlü sınıflandırma yok çünkü bu sınıflandırma çok problematik. Zaten ağız Cumhuriyet ile hayatımıza girmiş bir terim. Osmanlı döneminde bu yerel ağızlar için ya lehçe ya da şive deniyordu. Yani Karadeniz lehçesi veya Erzurum şivesi denirdi. Cumhuriyet döneminde ağız dendi. Peki ağız nedir? Dialekt veya İngilizcede dediğimiz gibi Dialect. Buradan iki şey anlaşılıyor: İstanbul Türk-

çesi yani Türkiye Cumhuriyeti'nin Türk dili, bir de Türkiye Cumhuriyeti'nin dışındaki çeşitli bölgelerdeki Türkçelere de Türkçe veya Türk Dili diyoruz. Kendisi sorunlu bir durum. İkincisi İngilizcede iki ayrım var: *Turkish* ve *Turkic*. Sadece Türkiye'de konuşulan dil *Turkish* oluyor, bütün Avrasya'da Çin'de, İran'da konuşulan ise *Turkic* oluyor. Bunun aynısı German ve Germanic ayrımında görülür. German denilince bugünkü Almanca akla geliyor fakat *Germanic* denildiğinde bugünkü Almanca, Hollandaca, Avusturyaca, Danimarkca, İsveççe ve Norveççe bu kapsama giriyor. Çünkü bunların hepsi German dilleri. Şimdi bir dil bilimci kalkıp German dili Almancadır, Hollandaca bir ağızdır dil değildir diyebilir mi veya Norveççe dil değildir, İsveççe bir dil değildir, İngilizce bir dil değildir çünkü İngilizce, Almancadan çıkmış bir dildir o yüzden bunlar ağızdır diyebilir mi? Bununla ilgili ikinci bir örnek vereceğim. Bakın Rusça, Ukraynaca, Bulgarca, Sırpça, Polonyaca bunların hepsi birer Slav dili. Kimse kalkıp Rusça gerçek bir Slav dilidir, geri kalanlar ağızlardır diyemez.

Türkiye'de bazı hocalarımız Özbekçe, Kazakça bunlar dil değildir şivelerdir diyor ama zor anladığımız için, Yakutça ve Çuvaşça lehçedir diyor. Sovyetler Birliği 1991'de parçalanmadan önce kapalı bir sistemdi ve Sovyetlerdeki Türkler hakkında hiçbir bilgimiz yoktu. Dillerini bilmiyorduk, edebiyatlarını bilmiyorduk. Benim rahmetli hocalarım buna istinaden genel bir Türkçe var -bizim Türkçemiz- geri kalan Özbekçe gibi bütün diller onun şivesidir diyorlardı. Ama artık bunlar geçerli değil. Evet Özbekçe bugün bir dil, yazı dili bunu izah ettim. Bu sosyo-politik. Onların anayasası var, ordusu var, devleti var ve anayasasında yazıyor: Özbekistan'ın resmi dili Özbekçedir. Biz diyebilir miyiz Özbekçe dil değildir diye? İşte burada bir yanlış düşüyoruz. Bizim bu bakışımız -hani diyorlar ya eurocentric bakış diye- bu da İstanbul-centric/ İstanbul merkezli bir bakış. İngilizce-Türkçe sözlük var değil mi? Özbekler de hazırlamış İngilizce-Özbekçe sözlük. İngilizce nasıl bir dilse Türkçe de bir dil o halde Özbekçe de bir dil. Bakın bu dil eski Türkçe değil, o eski Türkçe yok artık. Kilise Slavcası vardı onuncu yüzyılda ama artık onun yerine Rusça, Polonyaca, Sırpça, Boşnakça gibi diller var. Bunlar da Slav dilleri ama tek bir Slav dili yok. Aynı şekilde tek bir Türk Dili de yok. Nasıl ki Anadolu'nun ağızları varsa aynı şekilde Özbekçenin de

Kazakçanın, Kırgızcanın da ağızları var. O yüzden bir terim karmaşası var bizde. Bizim Türkoloji hocaları bunu çözmeye yanaşmıyor. Özbekçe bir dil değildir, Özbekçe bir şivedir denildiği zaman bu onlara hakaret oluyor. O zaman konuştuğumuz Türkçe de dil değil. Bu biraz şovenistik bir bakış açısı oluyor. Bu sorun, bugün bizim Türkoloji'nin en büyük problemi. Bunu halledememiştir.

Şimdi Güneş Dil'e gelelim. Güneş Dil teorisi bir Amerikalı tarafından ortaya atıldı. Bir romancı, Güneş Dil teorisini ortaya attı daha sonra bunu Macarlar ele aldı. Ondan sonra Türkiye'de 1930'lar da fark edilmiş ve Atatürk'ün ilgisini çekmiş. İlgilendi ve araştırılın dedi. Ancak Atatürk'ün kendisi de daha sonra bu teoriye saplanıp kalmadı!

Bugün bu Güneş Dil teorisinin uydurma bir varsayım olduğunu biliyoruz. Teori, Türkçenin bir güneş olduğunu ve bütün dünya dillerinin ondan ortaya çıktığını söyler. Türkiye'de bununla ilgili kitaplar yazıldı bu kitaplarda Arapçanın nasıl Türkçeden Güneş Dil teorisine Arapça haline getirilmesi gibi konular ele alındı. Bakıldığında mesele Yahudiler de en eski dilin İbrani dili olduğunu, Allah'ın konuştuğu dilin İbranice olduğunu savunurlar. Bu da bir uydurmadır. Güneş Dil teorisi bir dönem öyle olağan bir teoriydi. Artık kullanılmayan bir teori. Bugün dilbilim çok ilerliyor. Çeşitli dil aileleri var, araştırılıyor.

7- Kurtuluş Savaşı yıllarında Türkistan'da bulunan aydınların hem kalemleriyle hem de silah altında verdikleri mücadeleyi biliyoruz. Türkistan'daki Türklerin, Kurtuluş Savaşı'na böylesine güçlü bir yardımda bulunmalarını sağlayan güç neydi? Onların gözünden Kurtuluş Savaşı nasıl anlatılabilir?

Evet bu soru da çok önemli bir soru. Bunun üzerine de benim birkaç makalem var.

Şimdi Osmanlı'da bu Ceditçilik dediğimiz hareket yenilik hareketidir. Bu yenicilik hareketi Orta Asya'da da yani Azerbaycan, Kırım, İdil-Ural Türkleri arasında, yani Çar Rusya'sı içinde eğitim, maarif olarak gelişiyor. Çünkü bakıyoruz artık eski mektep dediğimiz bu camilerde verilen eğitimlerde hiçbir bilim yok. Sadece Kuran-ı Kerim öğretimi ve biraz ahlak. Tarih bile yok. Sadece peygamberler tarihi var -ki o gerçek tarih kitabı değil tabii. Hiç-

bir eğitim verilmiyor ne matematik ne kimya ne fizik, hiçbir şey yok. Çok eski çağlarda medreselerde bilimsel eğitim verilmiş ama sonradan bırakılmış. Hem Osmanlılar hem de Çarlık Rusya'sındaki Avrupalı okullarını görüyorlar ve böylece bir yenilik hareketi başlıyor. Amaç modern bir eğitim (o çağın modern) vermek için cedit okulları açmak. İsmail Gasprinski bunun öncüsü. Benim babam da Orta Asya'da bu işlere giriyor. Buhara'ya geliyor Gasprinski, Gaspıralı İsmail Bey, babam da 1909'da Kırım'a giderek bir yıl onun yanında kalıyor ve yeni usulü yani yeni eğitimi, bu cedit okullarının eğitimini öğreniyor. Sonrasında 1910'da Yalta'dan gemiyle İstanbul'a geliyor ve üç yıl kalıyor. 1913'te Buhara'ya geri dönüp orda yeni okullar açmaya başlıyor.

Osman Kocaoğlu, Varşova'da Tatar aydın Ayaz İshaki (beyaz takım elbiseli) ve ünlü Kafkas fatihi Şeyh Şamil'in torunu Said Şamil ile. (1938)

Buradaki aydınlar İstanbul'da çıkan gazeteleri, kitapları takip ediyordu. Gazetelerin ulaşması uzun sürse de bir şekilde oralara ulaşıyordu ve böylece bir aydınlanma çağı yaşıyordu. Osmanlı Devleti'nde de büyük bir ilgi vardı. Bu eğitimlerin sayesinde aydınların gözü açılmaya başlıyordu. Çarlık Rusya'sı 1905'te Japonya'ya yenilince buradaki aydınlar Çarı ikna ediyorlar ve meşrutiyet idare Duması kuruluyor. Duma bir meclistir. Rusya 1905'te Duma meclisi olarak yani bir meşrutiyet idareye geçiyor. 1906'da da İran'da oluyor. Osmanlı Tanzimat Fermanıyla 1876'da yani Rusya'dan çok önce meşrutiyet idareye geçmiş. Osmanlı'dan beş yıl sonra 1880'de Japonya'da Meiji Dönemi başlıyor. Orada da imparatorun altında bir meclis kuruluyor. İngiltere'de de meşrutiyet yönetim var. Avrupa'da da bazı krallıklar var ama orada da yavaş yavaş meşrutiyete geçiş var. Yani bütün dünyayı saran bir

hareket mevcut. Bu ne sırf Osmanlı'ya bağlı ne de Orta Asya'daki Türklere. Böylece hem Osmanlı'daki aydınlar hem Orta Asya'daki aydınlar hem de Buhara-Hive Hanı'ndaki Türkler de meşruti idareye geçmenin önemini kavriyorlar. Ve başlıyorlar bu konuda, alanda çalışmaya. İşte bunlar olurken, Osmanlı Devleti yanlış siyaseti yüzünden Almanya Devleti'yle ittifak yapınca ve Almanya yenilince Osmanlı Devleti de savaşa girmediği halde yenildi sayılıyor. Bundan sonra İstanbul işgal ediliyor. Anadolu da İngiliz, İtalyan, Fransız, Yunanlılar tarafından işgal ediliyor. Bu hem yurt dışında çıkan gazeteler ile hem de İstanbul'dan çıkan gazetelerle izleniyor ve aydınlar arasında büyük bir ilgi meydana getiriyor. Tabii halk arasında değil bu ilgi ama aydınlar bir şekilde halka anlatıyorlar. Kurtuluş Savaşı'nda, hatta benim babam Buhara Cumhuriyeti için grup başkanırken, Türkiye'den Tengirşenk'in Dışişleri Bakanlığı'nda bir heyet Moskova'ya gidiyor. Lenin ve Stalin ile görüşerek bizler emperyalistlere karşı savaşıyoruz, bize silah ve para yardımı lazım diyor. O sırada Rusya'da Sovyet Birliği kurulmamıştı ve bir iç savaş vardı. Bağımsız Buhara Cumhuriyetinden Kagan Şehri'nden Moskova'ya tren hattı ile bize altın gönderirlerse biz de size ulaştırırız diyor Lenin. Leninle konuşunca bu sefer benim babam ve Buhara Parlamentosu Türkiye'ye yani Ankara Hükümeti'ne bu yardımın yapılması lazım çünkü bizim kardeşlerimiz düşmana karşı Kurtuluş Savaşı'nda çarpışıyorlar diyor ve yüz milyon altın değerinde altını vagonlarla Moskova'ya gönderiyorlar. Fakat Lenin ve Stalin'in de bu sırada paraya çok ihtiyaçları olduğu için yüzde seksenini kendileri alıyor ve Mustafa Kemal'in Ankara Hükümetine on milyon altın para ve on milyon altın değerinde silah ve cephane yardımı yapıyorlar. Bunun bile Kurtuluş Savaşı'nda büyük etkisi oluyor. Daha fazlası gelseydi tabii ki de daha iyi olurdu da ama bu kadar gelmesi bile büyük bir şey.

Kurtuluş Savaşı başlamadan, daha Atatürk Samsun'a çıkmadan Kazak şair Mağcan Cumabayoğlu'nun yazdığı "Alıstağı Bavrıma" şiiri var. Yani uzaktaki kardeşime. Sizler orada düşmanın altında eziyet çekiyorsunuz bizler burada çekiyoruz, en iyisi biz gelin Altay Dağları'na, bizim eski yurda gidelim orada huzur buluruz yoksa burada eziliyoruz minvalinde bir şiir. Bu 1919'da daha Atatürk Samsun'a çıkmadan yazılmış ama karamsar bir şiir. Daha sonra Sakarya Savaşı olmuş, İnönü

Savaşı olmuş ve Büyük Taarruzdan önce Çolpan adlı bir Özbek şairi de "Tufan" diye bir Özbek şiiri yazıyor. Orada ise bir umut gelmiş diyor ki; ey düşman eli altında ezilen kardeşim, bugün büyük zaferler kazandın, İnönü ve Sakarya Savaşlarından bahsediyor, sen artık kurtuluşa doğru gidip bu düşmanları kovacaksın. Mağcan ve Çolpan çok büyük şairler oluyor sonrasında fakat 1938'de Stalin tarafından kurşuna diziliyorlar. Ama bu iki örnek bile Orta Asya Türklerinin Türkiye'ye ne büyük bir sevgiyle baktığının göstergesi. Daha sonra, Türkiye bağımsızlığa kavuşuyor ama Orta Asya Türkleri Sovyetlerin altında tutsak olarak kalıyor. Hatta biliyorsunuz Stalin'in 1934 ile 1940 arasında aydınları temizleme emri var. Fakat sadece Türkler değil, Türk olmayan halklar hatta Ruslar, Ukraynalılar, Gürcüler, Ermeniler'in de aydınları yok ediliyor. Stalin'in o dönemi çok korkunç bir devir. Kurtuluş Savaşımız yukarıda bahsettiğim o iki şiirde çok güzel anlatılıyor.³ Biri Kurtuluş Savaşı'nın başında yazılmış biraz umutsuz ama diğerinde büyük savaşlar kazanılmış ve umut da geri kazanılmış. İşte onların gözünden Kurtuluş Savaşı nasıl anlatılabilir? O iki şiirin hem orijinalini hem çevirisini metin olarak koyduğunuzda bu çok iyi anlatılır.

8- Babanız Osman Kocaoğlu'nun yaşamı nedeniyle sizin çocukluğunuz da sürgünde geçti. Siz, sürgünde büyümüş bir çocuk olarak vatanınızı neresi bildiniz? Türkiye, size vatan olabildi mi?

Bu da ilginç ve güzel bir soru. Çünkü bu soruyu çocukluğumdan bugüne kadar devamlı olarak, hemen hemen iki üç yılda bir kendime sorarım. Benim yaşamımın yarısı Türkiye'de yarısı yurtdışında geçti. Hem çok değişik ülkelerde yaşadığım için hem de babam ve annem çok değişik yerlerden geldiği için bu soru devamlı olarak düşündüğüm bir soru. Şöyle diyebilirim, babamın yurdu Orta Asya'dı, o Buharalı bir tüccar ailesinin oğlu olarak doğuyor. Doğum yeri Oş şehri, bugünkü Kırgızistan'da. Buhara'nın havası iyi olmadığı için bu tüccarların Oş ve başka yerlerde evleri var. Oş'un havası iyi olduğu için dedem eşini oraya gönderiyor hamileyken, babam orada doğuyor ama kırkı çıkınca Buhara'ya geri dönüyor. Babam da tabii ömrünün yarısını yurtdışında geçiriyor özellikle 1922'de kırk beş yaşındayken ülkesinden

³ Kocaoğlu'nun söz ettiği şiirler, röportaj metninin sonunda yer almaktadır.

ayrılıyor ve Afganistan'da kalıyor. İki yıl sonra Türkiye'ye geliyor. 1938'de Sovyet baskısı yüzünden Türk vatandaşlığından çıkarılarak yurt dışına çıkması isteniyor. 1938'de Polonya'ya gidiyor, oradan İran'a geçiyor. Ablam İran'da doğuyor fakat 1944'te Türkiye'nin İran Büyükelçisi Türkiye size tekrardan vatandaşlık verdi diyor ve Türk pasaportu veriyor. Ben de 1947'te Türkiye'de doğuyorum. Eğer Türkiye hükümeti babamı vatandaşlıktan 1938'de çıkarıp 1944'te tekrar vermeseydi, babam İran'da kalsaydı ben İran'da doğmuş ve İran vatandaşı olacaktım. Türkiye'yi hiç bilmeyecektim, belki Türkiye'ye seyahat edecektim ama hiç bilmeyecektim. Dört yaşına kadar İstanbul'da yaşadım. Ben dört yaşımdayken babam görev dolayısıyla Pakistan'a gitti ve yedi yıl Pakistan'da kaldık.

Annemin anne babası ise bugünkü Özbekistan'ın Kokand şehrinden ama annem Kabil'de doğmuş. Yani Orta Asya'da değil, Afganistan'da doğmuş. O hep Farsça okumuş ama evde Özbekçe öğrenmiş. Türkiye'ye geldiğinde de Türkiye Türkçesi öğrenmiş. Evde annem ve babam hem İstanbul Türkçesi hem Özbekçe hem de Farsça konuşuyorlardı. O yüzden ben çok küçük yaşlarda bu üç dil ile büyüdüm. Pakistan'a gidince Urduca da buna eklendi. Çünkü dört yaşında gittim dokuz yaşında döndüm. Altı yaşına geldiğimde beni okula verdiler. Yalnız Pakistan okuluna değil, İngiliz okuluna verdiler. Ben üç sene İngilizce okudum. Aynı zamanda Urduca'yı da arkadaşlarımla birlikte öğrenmiş oldum. Sonra dokuz yaşımdayken, 1957'de, İstanbul'a geldik. İlkokul dört ve beşinci sınıfı Bostancı İlkokulu'nda okudum. İstanbul'a ilk geldiğimizde annem ve babam beni dördüncü sınıfa yazdırmak istediler, müdire hanım bana bir okuma kitabı verdi ve oku bakalım dedi. Ama ben hiç Türkçe okumamıştım. Türkçe konuşabiliyordum ama Türkçe harfleri bilmiyordum. Kitabı ben İngilizce gibi okumaya çalıştım. Sonra müdire hanım biz bu çocuğu üçüncü sınıfa alamayız, bir de olmaz ama hadi ikiden başlatalım. Çünkü üçüncü sınıfta çocuklar okuyabiliyor ama bu daha okumayı bilmiyor dedi. Fakat annem ve ablam ısrar ettiler. Ablam benden altı yaş büyük olduğu için o Türkiye'de okumuştur ve biz onu evde yetiştiririz dediler. Zor bela ikna ettiler ve ben bir ay içinde sınıfı intibak ettim. Benim Türkçem çok zayıftı başladığımda. Ondan sonra ortaokulu Kartal, liseyi Pendik ve nihayetinde İstanbul Üniversitesi'nde okudum. İstanbul Üniversitesini 1971'de bitirdim,

1972'de Amerika'dan bir profesör bana burs buldu. Yüksek lisans ve doktora için Amerika'ya gittim. Sonra 1977'de Almanya'ya geldim. Almanya'da yirmi yıl çalıştım. Sonra İstanbul'a geldim ve Marmara Üniversitesi'nde üç yıl çalıştım. Sonra Koç Üniversitesi'nde on yedi yıl çalıştım. Sonra 2011'de tekrar Amerika'ya gittim. Türkiye'den emekli olarak Michigan State Üniversitesi'nde ders verdim. Türkiye'ye döneli daha bir buçuk ay oldu. Yani görüyorsunuz benim hayatım bu şekildeydi.

Timur Kocaoğlu, babası Osman Hoca (Kocaoğlu) ile. (1954)

Türkiye'de, İstanbul'da doğdum. Ömrümün yarısını yurt dışında yaşadım ama Türk vatandaşımı, kendimi Türk hissediyorum. İki türlü Türk hissediyorum: İstanbul'da doğdum, Türkiyeli bir Türküm ve aynı zamanda baba ve annem dolayısıyla kendimi Özbek de sayıyorum. Özbekçe de benim anadilim gibi. Hatta şu anda Özbekçe bir roman yazıyorum, aynı zamanda şiir de yazıyorum. Yani bu benim Türk olmama engel değil; ben hem Türküm hem de Özbekim. Bir yandan çocukluğumun altı yılı Pakistan'da geçti. Pakistanlıları da kendime yakın hissediyorum. Almanya'da yirmi yıldan uzun yaşadım. Amerika'da da on beş yıl yaşadım. Amerika'ya yurdum diyemem ama Amerika'da da rahat yaşayabilirim, Almanya'da da. Benim büyük kızım ve küçük oğlum Amerika'da yaşıyor. Ortanca kızım Almanya'da. Ben şimdi İstanbul'dayım. Benim eşim de Doğu Türkistan'da doğmuş. Onun ailesi de Türkiye'ye gelip sonrasında Amerika'ya gitmiş. Biz Amerika'da tanışıp evlendik. Ben Türk olarak Türkiyeliyim aynı zamanda Türk dünyasına da aitim kendimi öyle hissediyorum.

9- Son olarak yıllarını Türkoloji'ye adanmış birisi olarak Türkoloji'yle ilgilenmeye başlamış, Türkoloji alanında çalışmak isteyenlere neler önerirsiniz?

11 Ekim Perşembe günü verdiğim konferans tam olarak bununla alakalıydı: Dünden bugüne Türkoloji. Yardımcı doçent olarak çalıştığım Marmara Üniversitesi'nde eski doktora talebem, şu anda Profesör Doktor Harun Duman, Türkoloji bölümü başkanı. Açılış konuşmasını benim yapmamı rica etti ben de bir şartla kabul edeceğimi söyledim: Bana balık oltası bulmalısın. Önce şaşırdı hocam balık oltasını ne yapacaksın dedi, sahneye balık tutacağım dedim. Peki dedi, madem bir isteğiniz var kabul edelim. Beni sahneye çıkardı alkışlar içinde, sahneye çıktım ama elimde de balık oltası var. Dedim ki bu balık oltası bir simge. Çok iddialılar. Diyorlar ki bana yarım saat içinde dünden bugüne Türkoloji anlatın. Ben yarım saat içinde nasıl anlatayım? Hazır pişmiş bir balık ikram edemem ama size balık tutmasını öğreteceğim dedim. İnsanlara balık vermeyin balık tutmasını öğretin diye bir söz var ya. Dedim ki dört şey var. Siz bu dört şeyi yaparsanız Türkoloji ile ilgili birçok şeyi öğrenmeye ve araştırmaya başlayacaksınız. Bu dört şeyin birincisi tanım, ikincisi terim, üçüncüsü soru sormak ve dördüncüsü de sorunlarla uğraşmak. Türkoloji'de temel olarak bu dört şey var. Önce tanımları bileceksiniz, tanımlar çok önemli çünkü terimler var. Her şeyin terimini de öğrenmeniz lazım ama sonrasında bu tanım ve terimlere soru sormanız lazım. Soru sorunca da sorgulamanız gerekir. Eğer bu dört şey bir arada yapılamazsa biz Türkoloji'de bir adım bile ilerleyemeyiz. İşte bu sorunlardan biri, dörtlü terim sorunu: Dil, lehçe, şive, ağız. Dünyanın hiçbir yerinde böyle bir sınıflandırma yok, bir tek bizde var. Bugüne kadar hiç sorgulanmamış. Benim hocalarım böyle görmüş ve sürdürmüş. Ama ben daha sonra gittim baktım ki Amerikalılar bunlarla uğraşmıyor. Dilbilimde bambaşka şeylerle uğraşıyorlar, böyle bizim gibi dil ağız gibi şeylerle uğraşmıyorlar. Uğraştıkları iki şey var, language ve dialect, dil ve ağız o kadar. Lehçe ve şiveye gerek yok dedim. Dil ve ağız yeterli. İşte bakın Chomsky diyor, ağızlardan biri orduya sahip olduğu zaman dil olur. O kadar basit bir şey bu. Biz karmaşıktırıyoruz. Yok Türkçe dil midir değil midir, Özbekçe dil midir değil midir, lehçedir şivedir kafalar karışıyor. Sonra diyoruz ki Sovyetler yaptı, onlar Türkleri parçalamak istiyor.

İngilizler de yapıyor bunu bakın Türkiye'dekilere Turkish diyor, öbürlerine Turkic diyor. Bu Türkleri parçalamaktır. İşte ne oluyor dilbilimi öğrenmiyoruz. Türkologlar yetişirken çok dar olarak yetişiyor. Sadece Türkçe ve metinler. Halbuki bakın bir Türkolog Amerika'dan nasıl yetişiyor. Önce tarih okuyor, sosyoloji okuyor, dilbilim okuyor, sonra Türkçe okuyor ve Türkçeyi sosyoloji, antropoloji ve tarihe göre inceliyor. Tek bir dalda yetişmiyor bu Türkologlar, çok disiplinli ve multidisipliner olarak yetişiyor. Yani bir dilci sadece dilci olarak kalmamalı. Yanında tarihi, coğrafyayı, sosyolojiyi, felsefeyi, antropolojiyi bilmesi lazım. Bu bilgiler olmadan takılıp kalırız işte dil, lehçe, ağız, şive diye. Yakutça lehçedir, Özbekçe şivedir bunlar eskide kaldı artık çünkü dilbilim o zamanlarda bu kadar gelişmiş değildi. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra dilbilim gelişti. Bu kadar ilerleme olmasaydı ben de benim hocam böyle öğretti diyerek öğretecektim. Bugün bir adım ileri gidemiyorlar. Rahmetli Reşit, rahmetli Arat ve Muharrem Ergin'in öğrettiklerini bugün tekrarlayıp duruyorlar. Dünyada bir sürü gelişmeler oldu. Türkoloji Amerika'da var Almanya'da var Rusya'da var başka ülkelerde var niye onların çalışmalarını almıyoruz? Önyargı var, onlar Türkleri parçalamak için bunu yapıyor algısı var. Öyle dediğimiz zaman da bilimden kopmuş oluyoruz. Bu yüzden Türkologlara, gençlere tavsiyem, dört şey çok önemli: tanım, tanımlar çok önemli her bilim dalında olduğu gibi, terimler, soru sorma, sorunlar olduğunu görebilmek. Sorunları anlayamazsak, onları yok sayarsak, bizlerde, Türkçede her şey yerli yerinde ve bir şey incelemeye de gerek yoktur gibi bir algı oluşuyor. Demek ki Türkoloji'de bu dört şeye önem verirsek balık tutmasını öğrenebileceğiz.

İsteyenler 11 Aralık 2022'de Marmara Üniversitesi'nde yaptığım Dünden Bugüne Türkoloji - Prof. Dr. Timur Kocaoğlu adlı konuşmanın Youtube videosunu izleyebilirler:

<https://www.youtube.com/watch?v=fv1ID7h-sWWg>

ALISTAĞI BAVRIMA⁴

Mağjan Jumabayulı (1893-1938)

1. Alista avır azap şekken bavrım
Kuvargan bayşeseştey kepen bavrım
Kamagan kalın javdın ortasında
Köl kılıp közdin jasın tökken bavrım.
2. Aldındı avır kaygı japkan bavrım
Ömrince jafa körgen jattan bavrım
Tüksiygen yüregi tas javız jandar
Tiridey terin tonap jatkan bavrım.
3. Apırmay emes pe esi altın Altay
Anamız bizdi tapkan; asav tayday
Bavrında jürmep pedik salıp oynak?
Jüzimiz emes pe edi jarkın ayday.
4. Alalı altın saka atıspap pek?
Tebisip bir tösekte jatispap pek?
Altayday anamızdın ak sütinen
Birge emip, birge demin tatıspap pek?
5. Altaydın altın küni erkeletip...
Kelgende jolbarıs bop, jana er jetip.
Ak teniz, Kara teniz arjagına
Bavrım meni tastap kaldın ketip!
6. Men kaldım jas balapan, kanat kakpay
Uşam dep umtılsan da damıl tappay
Jön silter, jol körseter jan bolmadı
Javız jav koysın ba meni endi atpay?
7. Korgasın jas jürekke oğı battı
Künesiz taza kanım suvday aktı
Kansırıp elim kurıp esten tandım
Karangı abaktığa berik japtı.
8. Körmeymin keçe jürgen kır, saydı da
Kündiz kün, tünde kümis aydı da
Ardaktap, çin jibektey orayga orap
Ösirgen altın anam Altaydı da.
9. Apırmay, ayrıldık ba kalın toptan
Şayılp kaytpaytuğın javgan oktan
Türiktin jolbarıstay jüreginen
Şını men korkak kul bop javdan bukkan?
10. Şark urıp erkke unıtılğan türük jannı
Şını men avırdı ma bitip halı?
Ot söñip jürektegi, kurıdı ma
Kaynagan tamırdağı ata kanı?
11. Bavrım! Sen o jakta, men bu jakta
Kaygıdan kan jutamız. Bizdin atka
Layık ba kul bop turiv, kel keteyig
Altayga, ata mirası altın takka

UZAKTAKİ KARDEŞİME

Mağjan Jumabayulı (1893-1938)

1. Uzakta ağır azap çeken kardeşim!
Kurumuş lale gibi çöken kardeşim!
Etrafını sarmış düşman ortasında
Göl kılıp göz yaşını döken kardeşim!
2. Önünü ağır kaygı örtmüş kardeşim!
Ömrünce yaddan cefa görmüş kardeşim!
Hor bakan, yüreği taş, kötü düşman
Diri diri derini soymuş kardeşim!...
3. Ey pirim! Değil miydi altın Altay
Anamız bizim? Bizlerse birer tay,
Bağrında, yürümedik mi serazat?
Yüzümüz değil miydi ışık saçan ay?
4. Alaca altın aşık atışmadık mı?
Tepişip bir döşekte yatışmadık mı?
Anamız olan Altay'ın ak sütünden
Beraber emip beraber tatışmadık mı?
5. Altay'ın altın günü nazlanarak
Gelende, sen pars gibi bir er olarak,
Akdeniz, Karadeniz ötelere,
Kardeşim, gittin beni bırakarak!...
6. Ben kaldım yavru balaban, kanat açamam,
Uçam diye davransam bir türlü uçamam,
Yön bulduran, yol gösteren can kalmadı;
Yavuz düşman koyar mı şimdi beni vurmadan?
7. Kurşunlar genç yüreğime saplandı,
Günahsız taze kanım su gibi aktı;
Kansız kalıp, kuruyup bayıldım,
Karanlık mahbese sıkıca kapattı.
8. Görmüyorum artık gece gezdiğimiz kır, ovayı,
Gündüz güneşi, gece gümüş nurlu ayı;
Nazlı nazlı ipek kundaklara sarmalayıp
Bizi büyüten altın anam Altay'ı
9. Ey pirim! Ayrıldık mı ulu bütünden?
Dağılmayıp yılmayan yağın oklardan
Türk'ün pars gibi yüreği varken
Gerçekten korkak kul mu olduk sinip düşmandan?
10. Kudretli olmak isteyen Türk'ün canı
Gerçekten bitap düşüp kalmadı mı hali?
Yürekteki ateş söndü mü, kurudu mu,
Damarında kaynayan atalar kanı?
11. Kardeşim! Sen o yanda, ben bu yanda,
Kaygıdan kan yutuyoruz, bizim adımıza
Layık mı kul olup durmak, gel gidelim
Altay'a, ata mirası Altın tahta

4 Şiirin aslı ile Türkçe çevirisi şu bağlantıdan alınmıştır: <https://turanotagi.com/magcan-cumabayoglu-ve-alistagi-bavrima-siiri/>

Mağjan Jumabayev (1893-1938)

INTERNATIONAL TURKIC ACADEMY

Timur Kocaoğlu

Maghjan Jumabayev

The Poet of Flare, Liberty and Love

Mağjan Jumabayev

Azattıq pen Maxabbattıq Ottı aqını

"Gılym" basıncası
Astana - 2018

Timur Kocaoğlu'nun Mağjan Jumabayev'in 24 şiirini Kazakça asılları ve İngilizce çevirileri ile veren kitabı Astana (Kazakistan)'daki Uluslararası Türk Akademisi tarafından yayımlandı. (2018)

Özbek şairi Çolpan'dan Anadolu'daki Kurtuluş Savaşı'na coşkulu sesleniş (Eylül 1922):

TUFAN (Anadolu Kışlağının Muzaffer Ordularına)

Abdülhamid Süleyman Çolpan (1897-1938)

Éy İnönü, éy Sakarya, éy İstiklâl Erleri
Millî Misâk alınğança toktalmasdan ilgeri!

Bilemiz kim, cennet kébi tuprağınız yavlarınñ
Gödeklerni yastağuşı ayakları astıda!
Bilemiz kim, tavuşıñız, haksız çıkkan dâvlarınñ
İnsâfsızça şavkınlarnıñ, hurûçlarınñ pestide!
Bilemiz kim, “medeniyet beşiği”nde oturğan
Cellâdlarnıñ bütün tama' ve hırsları sizlerde;
Bilemiz kim, âzâdlık déb şavkın kılğan, bakırğan
Börilerniñ aç közleri altun tola yerlerde.

Bilemiz kim, ular sizni yaşamakka koymaylar,
Bilemiz kim kaniñızni tamçı tamçı içerler,
Bilemiz kim, ular sıra yuvaş halknı sévmeyler,
Bilemiz kim, toprak üçün insanlıktan keçeler.
Bilemiz kim, siz yoksullar son çakda,
Şunday yaman düşmânlarınñ kolıda,
Méngü esir, méngü tutkun bolışni
İstemesden kolğa yarağ aldınız.

Bilemiz kim, katar katar kışlaklar,
Sinesige nân toldurgan topraklar,
Ot içide, şunıñ üçün ölişni
Artık körüp cânı otka saldıñız;
Cânı kanga, okka, otka saldıñız,
Fakat bugün tatlı bir öç aldınız,
Yana bir kor tarihlerde kaldıñız!

Éy İnönü, éy Sakarya, éy İstiklâl Erleri
Yür, mazlumlar tufanınıñ öç alğuşı selleri;
Éy İnönü, éy Sakarya, éy İstiklâl Erleri
Millî Misâk alınğança toktalmasdan ilgeri!

TUFAN (Anadolu Köylerinin Muzaffer Ordularına)⁵

Abdülhamid Süleyman Çolpan (1897-1938)

Ey İnönü, ey Sakarya, ey İstiklâl Erleri
Millî Misâk alınıncaya dek durmadan ileri!

Biliriz ki, cennet gibi toprağınız düşmanın
Bebekleri bile çiğneyen ayakları altında!
Biliriz ki, sesiniz; haksız işgalcilerin,
İnsafsızca şamata ve saldırıları altında!
Biliriz ki, “medeniyet beşiği”nde oturan
Cellâtların bütün açgözleri ve hırsları sizlerde;
Biliriz ki, hürriyet diyerek gürültü koparan,
Kurtların aç gözleri altın dolu yerlerde.

Biliriz ki, onlar sizi yaşamaya koymazlar,
Biliriz ki, kanınızı damla damla içerler.
Biliriz ki, onlar sakın halkı hiç sevmezler,
Biliriz ki, toprak için insanlıktan geçerler.
Biliriz ki, siz yoksullar son anda,
Böyle zalim düşmanların elinde,
Mengü tutsak ve mengü köle olmayı
İstemeyerek elinize silah aldınız.

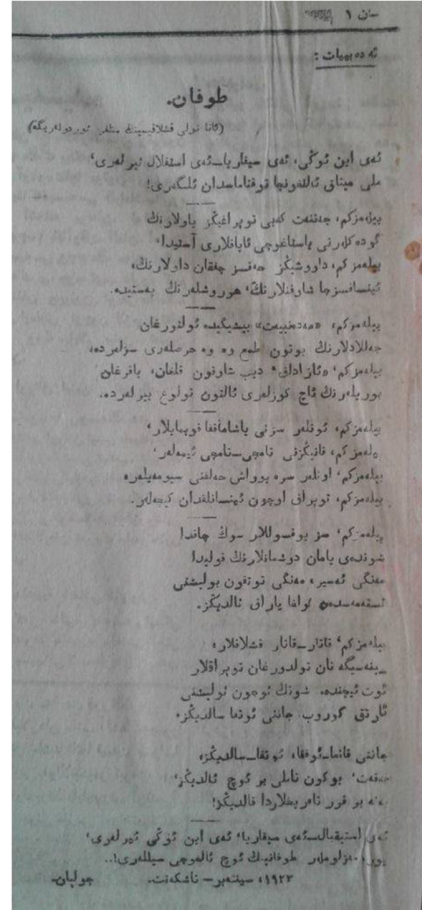
Biliriz ki, sıra sıra köyler
Bağrına ekmek doldurmuş topraklar,
Ateş içinde... Bunun için ölümü
Hiçe sayarak canı ateşe attınız;
Canı kana, oka, ateşe bıraktınız,
Fakat bugün tatlı bir öç aldınız,
Yine bir kez bir tarihlerde kaldınız!

Ey İnönü, ey Sakarya, ey İstiklâl Erleri,
Yürü, mazlumlar tufanının öç alıcı selleri!
Ey İnönü, ey Sakarya, ey İstiklâl Erleri,
Misak-ı Millî'ye kadar durmadan ileri.

5 Türkçe çevirisi: Timur Kocaoğlu.

Çolpan, 1938'de kurşuna dizilmeden önce hapishanede.

Çolpan'ın 'Tufan' adlı şiirinin ilk baskısı (1922)

